

KÉP ÉS LÁTOMÁS VONZÁSÁBAN

Baka István: *Tűzbe vetett evangélium*

Baka István szigorú költő. Bizonyította ezt már 1975-ben megjelent *Magdolnázapor* című első kötetével is, melynek négy ciklusában – szokatlan módon – mindössze harmincöt vers kapott helyet. Hat évvel később megjelent új kötete – szintén négy ciklusból áll – még kevesebb: mindössze huszonegy verset tartalmaz, azaz: ha a költői életművet csak a kötetek alapján minősítenénk, „csak” ötvenhat vers értelmezése várna ránk.

A vékonyka első könyv versvilága – mint annak idején már rámutattam – engem Paszternak és Mandelstam korai verseire emlékeztetett, s nemcsak tárgyabontematikájában, de a versek sajátos kompozíciójával is. Az összehasonlítás alapját képező versépítési eljárás megfigyelhető már ez első kötet első versében, *A lombon átszűrt* címűben: a maga manifeszt színjén akár „tájversnek” is tekinthetnénk, s már így is szuverén-érvényes világot ad; kiderül azonban, hogy – mélyebbre nézve – a táj, a természet nem háttér, mégcsak nem is keret csupán, hanem a lírai „történés” tere, s még itt sem állhatnak meg. Baka ilyen típusú verseit ugyanis a századfordulótól szinte elvárt csattanóval – vagy másként: poénnel – zárja, s a csattanó vonatkozhat magára a természetre, de lehet határozottan társadalmi vonatkozású, vagy éppen – még általánosabban – létfilozófiai sugallatú is. Kötetei szerinti első versét így indítja: „A lombon átszűrt nap kemény / hullámú lobbal ég el, / avarra hamvadt tiszta fény / s vad fák merev reménnyel.” A zárószakaszban pedig, anélkül, hogy megbomlana a vers egységese, már egy antropomorfizált „tájban” vagyunk, mely személyes vallomásra készíti a benne, s általa élő-alkotó költőt: „A félelemmé vált homály / riadt sötétre gyávu... / S én itt születtem! Őv e táj, / de nem ment meg magától.” Hasonló megoldásokat láthatunk a „Moszkvai eső”, az „Ahogy az ágról”, „A sápadt-égszínké zomántra” című Mandelsam-versekben, s a „Júliusi vihar”, az „Eső után”, a „Síró kert”, a „Széiben ringó orgonagally” című Paszernak-költeményekben, s az olyan 1932-ben írt József Attila-művekben, mint a „Holt vidék”, a „Fagy”, s a „Ritkás erdő alatt”. Baka István új kötetében is találkoztunk a fenti kompozíciós megoldással, különösen a *Miért hallgatsz, tavaszi erdő* ciklus verseiben, de csattanói, felismerései még a korábbiaknál is kevésbé direkttek; „tájleírásai” a szűkebb-tágabb közösség, a magyarság nevében is szóló lírai én vallomásaivá mélyülnek.

A *Tűzbe vetett evangélium* költője nemcsak a kompozíciónak, de a nyelvnek és a formának is fontos szerepet tulajdonít. Ezt nyíltan is hangsúlyozó magatartása mögött – bár költészetének lényegisége nem köti hozzá – Nagy László vallomásának fedezetét érezzük ott: „A szó igaz hőse akarok lenni. Ha reménytelen a Lehetetlen, elbukásunk is ünnepély... Kötelességem figyelni a szóra. Bánnom a szóval: odaadás és felelősség.” Az anyanyelv megtartó erejéről tesz tanúbizonyságot Baka István már azzal is, hogy az első kötetében megjelent *Bolgárok* című versét szerepelteti a *Tűzbe vetett evangélium* első ciklusában is, mintegy önmagának is újráfogalmazva ezzel a szó erejébe vetett hitét: „Bokrok turbánjai – törökké / válik a föld is? Azzá válhat! / Elbújtatja az anyanyelv / szerzetesköntöse hazánkat.” Nincs kritikus, aki ne hangsúlyozná Baka István lírájával kapcsolatban annak szigorú formai kötöttségét. Szakolczay Lajos (Alföld, 1981. 10) még azt is megjegyzi: „Akadhat olyan vélekedés is, mely Bakát romantikus költőnek titulálja, mondván, verse nem korszerű.” Ha akad ilyen vélekedés, az csak optikai tévedés lehet, s csak akkor igaz, ha korszerűt-

len a kötött forma, ha korszerűtlen egy olyan típusú költészet, amely nemcsak tartalmi-tematikai, de formai szempontból is Adyra mutat. Baka verseiben a jambusi sorok gagliardikus fellazítása, az időmértékes verselést és a magyar nemzeti versidomot egyaránt magába olvasztó szimultán technika, más esetekben pedig a magyar kevert ritmus alkalmazása, s a versek szonettszerű lezárása – értelmezésem szerint – korszerű, s már önmagában is jelentést hordoz: a bizonyosság igényét, azt, amit például József Attila is megfogalmazott „Szürküllet” című versében: „Még jó, hogy vannak jambusok, s van mibe beléfogóznom”. S korszerű a Baka-versek felépítése, verselése azért is, mert megfelelő eszköze a költő gondolatiságának és – egy-egy kivételtől eltekintve – nem válik öncélúvá, öncéllá.

Műfaji szempontból is izgalmas olvasatot kínálnak versei, melyekben a dal, az óda és az elégia változatai ötvöződnek egymással. Mert: ha dalt ír is, azt is az elégikus magatartás határozza meg, ha pedig ódát ír, akkor is legfölből rapszódiaiban szólal meg, mint legjelentősebb versében, a *Háborús téli éjszakában*. A szervesen épülő kötet ugyanis – műfaji szempontból – dalokon s elegico-ódákon keresztül vezet el az olvasót az említett hosszúvershez, melynek legszebb darabja a *Vadászat*. Mint e verséről, egész költészetéről is elmondható, amit Szakolczay fogalmazott meg: „a veszteségtudatra épít, komorsága, mely mellett csak ritkán mutatkozik derű, ennek tudható be.” E veszteségtudatot látszik mutatni szerintem az is, hogy oly gyakori a *csend* és a *semmi* motívuma verseiben. Ez a csend, s a vele indított versszituáció ugyanis történelmi csend állapota: a veszített forradalmak, s a háború utáni csendé, mint például a *Balassi-énekben*: „Csend támadt – a feldúlt vidékről / a zivatar már elvonul”, (kiemelés tőlem Sz. L. S.) az olyan csend és semmi állapota ez, amelyet Vörösmarty is megfogalmazott. Baka Vörösmartyja az „Előszó” költője, mint ahogy ez ki is derül a költőelődre utaló vers soraiból: „Dereng a kút ráncos vize: / garasra vésett unalom. / Nézek rá, mint a *semmibe*, / melyen még gyűrűzik dalom.” (Vörösmarty) (Kiemelés tőlem Sz. L. S.) De e magatartás nemcsak Vörösmartyé, hanem József Attiláé is. Nem véletlen, hogy Baka egyes szám első személyben az „Elegia” és a kései versek József Attilája nevében, a Hazához fordulva fogalmazza meg a számvetés kegyetlen kínját, de a megmaradás követelését is: „Városaid bogok a hálón, / mit kivetett reám az Úr. / Vergődtem hát benned, Hazám, / boldogboldogtalanul. / Hozzámnőttek cseréptetőid: / ne hántsd le pikkelyeimet! / Tarts meg – a *Semmibe* ne ússzam, / ha benned szomjan is veszek.” (Szárszói töredék) (a kiemelés tőlem Sz. L. S.) A fenti versekben – értelmezésem szerint – mégsem az elődök megválasztása s a hozzájuk való kötődés mikéntje a leglényegesebb (bár már ebben is sajátos és érvényes Baka István magatartása), hanem valójában éppen ezek a legszemélyesebb versei Bakának, költői énje ezekben nyilvánul meg a legtisztábban. S hogy költői gondolkodásának formálódó elmélyülése is nyomon követhető e versekben, arra jó példa a már idézett *Vörösmarty* című vers, melyben még az önisztézés kockázatát is vállalta. Első kötetének *Vörösmarty, 1850* című versében ezt olvassuk: „E tájhoz hozzáöregedni / lehet csak. Ráncos az idő.” A *Tűzbe vetett evangélium* Vörösmartyja – illetve Baka Istvánja – ugyan vissza is utal a korábbi viszonyulásra, de – s ez a fontosabb – megfogalmazza annak megváltozását is: „Hogy hozzámvénült ez az ország! / Elerőtlenedtek a fák. . . . Hogy hozzámvénült Magyarországot! / Erdők, fák, falvak, emberek.” Legnagyobb költőelődjének azonban, az említettekén túl Adyt vallja Baka István, pontosabban: Ady az, akinek költői magatartásában, gondolkodásában leginkább meg tudja fogalmazni önmagát. Adyra utal már a kötet címe is, arra, amikor Ady tűzbe dobja a Bibliát. És Adynak erre az éjszakájára „emlékezik vissza” a *Háborús téli éjszakában* is. S hogy valóban visszaemlékezésről, felidézéstről van szó, azt magyarázza a hosszúvers egyes szám első személyű megformálása, mely mögött – fikcióként – maga a költő: Ady áll. A *Háborús téli éjszaka* kilenc részből (versből) álló kompozíció, amely tulajdonképpen nem más, mint látomásvers: az első világháborút megelőző időszak tényeire, mint motívumokra építő vízió, a pusztulás víziója. Bakának e műve több szempontból is nagy vállalkozás: számadás-számvetés önmagával, hiszen jól látható, hogy saját korábbi művei egy típusának a szintézisét írta meg (egy-egy verse, mint például a

szintén látomásos *Trauermarsch* beilleszthető lenne a kompozícióba), másrészt nagy vállalkozás azért is, mert a pusztulás látomásait, a nemzetvíziót úgy fogalmazza meg, mintha ezt Ady Endre tenné, s ő csak felidézne Ady „gondolatmenetét”, olyannyira, hogy – engem legalábbis – a látások az „Emlékezés egy nyárájszakára”, s még inkább „Az eltévedt lovas” sejtelmes ködvilágára, az erkölcsi felelősséget is hordozó kemény ironia pedig az „E nagy tivornyán” gondolkodásmódjára emlékeztet. Ady küldetésstudatára, vállalt történelmi szerepére épít a vers képi utalásrendszere, az, ahogy a vers végén visszatér a lovas alakja: „Ver még a szívem, / patkók csattognak bennem, hóviharral / küszködik egy lovas. / Hová fut? / Hová futhat még, meggörnyedve, gyötrött / arcát a halál fekete szelébe tartva? / Milyen üzenet bizatott reá?” Ez utóbbi, egyúttal a kötetet is lezáró kérdés bizonyítja, hogy a *Háborús téli éjszaka* nyitott mű, amely a rákérdezést vállalja, mint feladatot, magára, a választ az olvasóra bizza, sejteti csak annak módját: az önáltatás elkerülését. Ebben is benne rejlik már annak a bizonyossága, hogy a *Háborús téli éjszaka* nem Ady korára utal csupán, hanem jelenünkre is: a Monarchia, a századvég felidézése Bakánál nem a ma egyre divatosabbá váló nosztalgia valamiféle megnyilatkozása, hanem egy „papírmásé”-világ keserű-groteszk megfogalmazása, benne a dzsentrí-magatartás hamis alternatívájának felvillantásával és elutasításával. Hiánytudatának megformálásával Baka István – indirekt módon – a teljességigényt, a harmónia követelését hangsúlyozza.

Baka István önmagával is szigorú, következetes költő: ezt mutatja az is, hogy milyen pontosan, szinte kimérten szerkesztette meg kötetét, ahogy eljut a Kelet-Közép-Európaiságra rákérdező három verset – *Bolgárok, Székelyek, A Jantra hidján* – tartalmazó első ciklustól az Adyra utaló *Tűzbevetett evangélium* s a lírai személynység jegyében fogant *Könyörögj érettem* és a hitelenségével hitet adó *Miért hallgatsz, tavaszi erdő* című ciklusokon keresztül a *Háborús téli éjszakát* már közvetlenül megelőlegező *Trauermarschig*. (Ha van vers, mely – értelmezésem szerint – nem illeszkedik szervesen a kötetbe, s gyengébb is a többinél, az a *Ballada*.) Következetes Baka abban is, ahogy korábbi kötetének lényeges motívumaihoz visszatér, így például Istennel való küzdelméhez, vagy a menekülés lehetőségét kináló, jelképező erdőhöz, vagy akár az első kötet címadóversének, a *Szakadj, Magdolna-zápornak* a képzetköréhez. Ez utóbbi – érdekes módon – az új kötetben is a címadóversben tér vissza: „Ágak közt zápor serceg, mintha / Magdolna fésülné haját, / villámlik – szikrát vet sörénye, / nézem eszelős-boldog mosolyát.” Saját következetességére még rá is játszik Baka, mégpedig úgy, hogy egy sajátos költői eljárást teremt vele: egyrészt megfelel a várhatóágnak, a konvencionálnak, amikor például a *Miért hallgatsz, tavaszi erdő* ciklus címadóversének évszakától halad az *Ősz*, s a *November*, majd a *Jövendölés egy télről* című verse felé, hogy azután újra a megújulás évszaka szólaljon meg a *Tavaszdalban*. Csakhogy, másrészt: tudatosan ellenmond a költő a konvencióknak, amikor a megújulás képzeit hordozó motívumok (tavasz, hajnal, reggel) nem az eredeti jelentésükben szerepelnek, hanem annak épp a fordítottjával. Ezt látjuk a *Tavaszdalban*: „E földön Isten vállain / leomló sodronyong a zápor, / s holnap nem porzósál: fullánk / mered reám minden virágból.” Hasonlóképpen formálja át a reggel képzetét is a *Sátán és Isten foglya* című versében: „Szabad álmokból ébredek: / Sátán és Isten foglya, / s rám kattan, mint hideg bilincs, / a reggel horizontja.” Ez utóbbi idézett versek másra is felhívják a figyelmet arra, hogy Baka István – mint Görömbei András írta (Tiszatáj, 1981/10.) – „kevés motívummal dolgozik, költői világhézagok nem extenzív, hanem intenzív”.

A Baka-versben ugyanis a szemléleti egység lepi meg az olvasót leginkább. Baka István verseivel kapcsolatban nem szójáték hangsúlyozni világkép és képvilág szerves egységét, mely költészetének homogenitását adja. Baka a költészet lényegiségének a képet tekintő, ez az intenzitás, a sűrítettség legfőbb hordozója verseiben. Jeszenyinhez való ragaszkodása is ezzel magyarázható: nem témái kötik hozzá. Baka az imaginista orosz költőre mutat vissza, arra, aki az avantgarde idején egy olyan stílusirányzatnak a képviselője volt, amely a képet tekintette a líra meghatározó elemének. Hozzá kell tennünk, az ilyen típusú költészetnek megvannak a maga veszélyei is, többek között az, amire már az orosz formalisták felhívták a figyelmet: a képes

beszéd automatizálássá válhat. Baka Istvánnak e veszélyt sikerült elkerülnie, olyannyira, hogy – szerintem – éppen ebben van eredetisége: a költői kép lényegi szerepéhez való ragaszkodása ugyanis nála egy sajátos költői hagyomány újraélése, átformálása, mely a Baka-versben egyúttal állandóság a változásban. Bizonyítják ezt a kötete megjelenése ó a született versei is (pl.: *Zrínyi*, *De profundis*, *Liszt Ferenc éjszakája a Hal téri házban*). Mert szóljon bár Isten kereséséről, a magyarság sorskérdéseiről, a szerelemről, versét a költői képre építi, s így lesz a költői kép az állandóság, a bizonyosság: a költészet mégis-győznitudásának vállalt-vállalható záloga.

